

II. ŞEYH HASAN'IN İLK DERGÂHI VE KÜLLİYESİ

Şeyh Hasan; Selçuklu ordusuyla Fırat Boyu kaleleri fethine katıldıktan sonra bir Ermeni kenti olan Arapkir'e Subaşı olarak atanır ve bölge de iktâ olarak verilir. Türkmen aristokrati ve Bayat Boyu beylerinden olan Şeyh Hasan, Arapkir'in Hezenek semtinin altındaki düzlüğe ordugâhını kurar. Daha sonraları Uguzlu (Oğuzlu) semti olarak anılacak bu yöreye askeri kuvvetler yerleşerek, şehir ve köylerin asayişini temin eder.

Dokuma Sanayi'nin ve ticaretin gelişkin olduğu Arapgir esnaf ve tüccarından, **İpek Yolu** üzerinde olduğu için geçen kervanlardan satış üzerinden belli oranda rûsum alınmış. Köylülerden ise Ekin Pazarı'ndaki hububat satışlardan godik nisbetinde hums alınmış. Hayvan pazarında büyük ve küçük, binek hayvanlardan farklı oranlarda akçe alınmış. Şıra pazarındaki; pekmez, reçel, bal, turşu, salça gibi yiyeceklerden de ayrıca vergi alınmakta imiş. Savaş zamanlarında ise çarşı ve pazarda satılan mallara özel narh konarak bu fiyat üzerinden vergi alınmakta imiş. Selçuklu ve Osmanlı döneminde Arapgir Livası Kanunları özel ve merkezden farklı uygulamalar içermektedir.(21.a)

Tüm bu vergi alımlarını tahsil eden Şeyh Hasan; kısa bir zaman sonra Arapkir'in eski yerleşim yeri ve kale içi olan Eskişehir'de (bugünkü Osmanpaşa mahallesi) kendi adıyla anılan bir tekke ve külliye yaptırır.(21.b)

Taylor; 1860'ta Arapkir'de bir Bektaşî Tekkesiyle karşılaştığını yazmaktadır ki (22); bu tekke, Şeyh Hasan tekkesinden başkası değildir. Fakat, daha sonra Meydanevi Cami'ye çevrilmiştir. Aşevi, Atevi gibi müştemilatı ile mal varlığı olarak da Vakıf arazileri, bağ ve kavaklıklar vardır.

Yavuz Sultan Selim döneminde (1515) Arapgir Osmanlılarca fethedilince, Türkmen Beylerinden ve Arapgir eşrafından Kulibeyoğlu Ali Bey ve Şeyh Hasan Aşireti mensupları; Kızılbaş oldukları için malları ellerinden alınarak Ermeni tüccarlara ve dönme sünnilere verilmiştir. Bu meyanda Şeyh Hasan Tekkesi ve Külliyesi Vakfi'na da Arapgir eşrafından **Kestanzadeler** atanmıştır. (23) Arapgir'in Türkmen kızılbaş köylerinden bazıları ve şehir halkı Çaldıran dönüşü bölge fethedildiği için; 1515 yılında yemin ederek, Osmanlı tebası olmuşlar ve Hanefi Mezhebinin kabul ederek Sünnileşmişlerdir. Arapgir içi ve çevresindeki Türk köyleri Oğuz boyundan olup 1515 yılına değin akrabalık ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Hatta bazı köylerin okumuş aileleri bu durumu

bildiklerinden akrabalık ilişkilerinin devam etmesi için 1950'li yıllara değin

beşik kertme

geleneğince çocuklarını birbirleriyle sözleşmişlerdir. Bunlardan birisi de bendim.

Şeyh Hasan Tekkesi'ne 1694 yılında Arapgir Sancak Beyi Cafer Paşa tarafından bir minare yaptırılarak camiye dönüştürülmüş, adına da Cafer Paşa Camisi denilmiştir. Cafer Paşa dahil, Arapgir'den çıkmış bir çok paşa birbirlerine akrabadırlar. Yine aynı yıl Onar Köyü'ne de bir küçük cami yaptırılarak; Arapgir eşrafından Sabrioğullarından bir imam atanmıştır. Her hafta Cuma günleri içtima edilerek sayım usulüyle Onar Köylüleri 1694'den İttihat ve Terakki dönemine kadar Cafer Paşa Cami'sine mecbur namaza sevk edilmişler ve kontrole tabi tutulmuşlardır.

En son Vakıf mütevellisi Kestanzade Hacı Abdullah Ağa'nın vefatı üzerine aileden kimse kalmaz. Bunun üzerine 20.000 kuruşluk gelirli vakfın; Osman Paşa Mahallesi ahalisinin kendilerinin hakları olduğu iddiasıyla dava açarlar. Bu duruma Onar Köylüleri itiraz ederler. Şeyh Hasan soyundan olduklarını ibraz eden belgelerle Onar Köyü halkı da Vakfın mal varlıklarının kendilerine ait olduğunu belirterek; 11 Nisan 1299 (1883) tarihinde Arapgir Mahkemesinde dava açarlar.

Onar köyü halkına dava dilekçesini: "Karye-i mezküreden; Kalın Ali, Hatunoğlu Musa Kehâ, İmam Molla Süleyman, İbrahim Kehâoğlu Mustafa Kehâ, İnceninoğlu Ömer Çavuş, Kara Memedoğlu Ahmed, Hasan Kehazade Koca Kehâ imzalayarak; davanın seyrini anlatarak adalet ve hakkaniyet dairesinde ahalinin gadre uğratılmamasını istemekte"dirler.

Vakıf davası yıllarca sürer. Bu olay, Arapkir'de hak iddia edenlerle Onar Köylüleri arasında kavgalara neden olur. Dava Eğin Kazasına aktarılır. Zabit Hüseyin Efendi (Güney) davayı ciddi bir şekilde takip eder. İstanbul'da ikamet eden Onar Köylü Hafız Mehmet (Fakir) Efendi; Evkaf'tan, Naküb'ül Eşraflık defterinden, Defter-i Hakanî kayıtlarından ve arşivlerinden çıkarttığı Şeyh Hasan ve Onar Köyü ile ilgili belgeleri Hüseyin Efendi'ye gönderir. Dürüst, Erdemli, namuslu bir kişiliğe sahip olan Zabit Hüseyin Güney; vakıf arazilerini, bağ ve bahçelerini ağaların elinden kurtarma mücadelesini meşru hukuki yoldan sürdürürken; Onar Köyü'nden bazı çıkarıcı kişiler tehdit ederler. Ekin tarlalarının derilmesinde, harmanın dövülüp elenmesinde tek başına bırakılır. Tüm bu olumsuzluklara karşın Hüseyin Güney bıkmaz, yılgınlığa düşmeden mahkemelerde davayı takip eder. Eğin kazası Mahkemesine belgelerle vakfın ve Şeyh Hasan Külliyesi'nin arazilerinin Onar Köylülerine ait olduğu ispatlanır.

Dava sürerken, I. Dünya Savaşı başlar ardından İstiklal Savaşı devam eder. Köydeki erkeklerin hepsi savaşa gider. Bu arada davayı takip eden Zabit Hüseyin Efendi de İhtiyat Subayı olarak savaşa gider ve İstiklâl Savaşı sonrası köye döner. Dava sürüncemede kalır. Kurtuluş Savaşı kahramanı ve İstiklâl Madalyası sahibi İht. Zbt. Hüseyin Efendi: Cumhuriyet sonrası davayı tekrar açar. 1944 yılına kadar Köy arazileri ve Vakıf davası hukuk mücadelesi devam eder, ama Zabit Hüseyin Efendi "Hakk'a yürür". Eski Muhtar Musa Çöp'ün köy adına davalarını takip ettiğini belirtmektedir. Fakat kendinden önceki Muhtar ve ihtiyar heyetin den bazıları, Arapgir ağaları ile işbirliği yaptıklarını ve dava düştüğünde de çeşitli vaadler aldıklarını söylemiştir. Davayı savsaklayan, Vakıf arazilerini peşkeş çeken ve dilekçelerdeki imzaları geri almış olan şahısların isimleri bizde saklıdır. Bugün hayatta olmayan bu dönemleri; köylüler arasında ikilik yaratmamak için isimlerini yazmıyorum. Köydeki Arapgirli Ermenilere ait bağ, bahçe ve tarlalarda aynı şekilde sahte belgelerle dağıtılmıştır. Musa Çöp: "Arapgir eşrafından Fadılıoğulları, Sabrioğullarından, Kulibeğooğullarından, Emiroğullarından bazıları ağalar ile eski köy imamı; Onar Köyünden bazı yalancı... (bu yalancı şahitlere nakit para, vb. hediyeler ile imamlık, daha sonra birer tarla ve bağ gibi yerlerin bakımları verilerek ödülendirilmiştir) şahitler bularak mahkemede tanık olarak dinletmişler ve vakfin, caminin tarlalarını ve diğer mal varlıklarını "mürur-i zamana" uğradığından talan etmişler, mahkeme de sona ermiştir." diyerek ve hayıflanarak bize anlatmıştır.

1224 Yılında kurulmuş ecdadımızın vakfı; "hasis, sahtekâr, aç gözlülerce talan" edilmiştir. Son olarak da 1984 yılında Cafer Paşa Camisi'nde bulunan Şeyh Hasan'a ait el yazma Kuran ve Kitaplar; caminin kapısı kırılarak çalınmış, zanlılar hakkında soruşturma açılmasına rağmen bir şey elde edilememiştir.(24)

III. ŞEYH HASAN'IN AHİLİK İLE İLİŞKİSİ

Anadolu'da Fütüvvet hareketi, 46 yıl yönetimde kalan Abbasi Halifesi el-Nasır li-Dini'llah (1180-1225) ile siyasi ve kültürel temasa geçilmesiyle başlamıştır. Şeyh Hasan'ın Fütüvvet Örgütlenmesiyle İlişkisi ve Ahi teşkilatlanmasında rolü olduğu ve Ahileri Arapgir'de örgütlediği kesin olarak Selçuklu belgelerinden anlaşılmaktadır. (25)

Prof. Dr. Mikail Bayram'ın "Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu" adlı yapıtında Şeyh Hasan'ın 1204 yılında bir grup ilim adamıyla Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev (I. 1192-1196 ve II. 1204-1211 tahta çıkışı)'i ziyaret ettiğini yazmaktadır.(26)

"I. Gıyasü'd-Din ikinci defa tahta geçer geçmez hocası Malatyalı Şeyh Mecdü'd-Din İshak'ı

cülusunu Abbasi Halifesi'ne bildirmek üzere Bağdat'a göndermiştir. Şeyh Mecdü'd-Din, bu diplomatik vazifesi sırasında o yıl (601/1204) Bağdat üzerinden Hacca da gitmiş, dönüşte gene Bağdat üzerinden Anadolu'ya dönerken beraberinde birçok ilim adamı ve şeyhleri de getirmiştir; Muhyi'd-din İbnü'l-Arabi, Şeyh Evhadü'd-Din el Kirmani, Şeyh Nasirü'd-Din Mahmud (Ahi Evren), Şeyh Ebu Ca'fer Muhammed el-Berzâi, Muhaddis Ebu'l-Hassan Ali el-İskenderan, Arapgir'de medfun Şeyh Hasan-Onar bunlardan ilk akla gelen isimlerdir. Bu ilim ve fikir adamlarından daha birçoklarının adları Şeyh Mecdü'd-Din İshak'in oğlu Sadrü'd-Din Konevi'den (673/1275) intikal eden ve bugün Konya Yusufpaşa Kütüphanesi'nde bulunan kitapların sema' ve kıraat kayıtlarında geçmektedir."(27)

Bu heyette Malatyalı Şeyh Mecdü'd-Din İshak ile iyi ilişkilerinden dolayı Şeyh Hasan Onar'da vardır. Halife Nasır'ın Selçuklu Sultanına fütüvvet şalvarı giydirmek ve fütüvvet kuşağı bağlamak için gönderdiği mutasavvif şeyhlerin hemen hepsi Şafii mezhebinden ve işâri inançlıydı. Şeyh Hasan Onar ise Alevi ve Horasan Pirlerinden biri; ana tarafından Ali soylu, yedinci imam Musa Kazım kolundan gelmektedir.

Çok büyük olasılıkla Şeyh Hasan'a bağlı El-Cezire Türkmen boylarının askeri gücü, Bağdat Halifesinin nezdinde onu önemli kılıyordu. Ama topluluğu toparlayıp Irak'ı terketmesi Halife'nin daha fazla işine gelirdi. Halife Nasır Lidinillah zalim ve baskıcılığı kadar, geleceği gören, çok kurnaz bir siyasetçiydi. İlk yaptığı fütüvvet örgütlenmesinin toplumsal ve siyasal içeriğini boşaltarak, sadece din ve zanaat-ticaret ilişkilerindeki yenilikleri devlet siyaseti yapıp, Halifeliğe bağlı Sünni vassal devletlere de kabul ettirmesi oldu. Bunu töreleştirdi. Bu siyaset hem Şii tebasını hem de Suriye ve İran-Irak Batınilerini memnun ediyordu. Ayrıca İran ve Suriye'de çok sayıda kaleleri bulunan Alamut Nizari devletinin imamı III.Celaleddin Hasan (1210-1221) ile yaptığı anlaşmayla ona kabul ettirdiği gevşek şeriat ile kendisine bağlamış. Bu arada Alamut fedai'lerini bile kullanarak birçok düşmanını ortadan kaldırmıştı.

Oysa bir proto-Alevi kuruluşu olarak, 6. imam Cafer Sadık'ın (Ö.765) koyduğu ilkelere dayanan Fütüvvet (yiğitlik, gençlik) kardeşlik örgütlenmesi 9-10. yy. boyunca, özel mülkiyetin olmadığı Karmati "Dâr-ül Hicra"larında inançsal, siyasal ve ekonomik yaşam biçimi olmuştur. "Lâ feta illa Ali, lâ seyfe illa zülfikar" (Ali gibi yiğit, zülfikar gibi kılıç yok) Hadis'inden hareket edilerek; yiğitlik, cesaret, cömertlik, bilgelik ve doğruluk gibi erdemlerin sahibi Hz. Ali örnek alınmıştır. Bu dönem içinde yaratılan, İhvan-ı Safa (Saflik Kardeşleri) gibi doğa ve doğa ötesi bilimler, felsefe, sanat ve zanaat, matematik, cebir-geometri ve hekimlik bilgilerini içeren dev bir ansiklopedik yapıyla Fütüvvet'in kapsamı genişletilmiştir. Bu eser Karmati ve Alamut-Suriye İsmailî (1090-1256)'lerinin "Federatif yönetim ilkelerine" dönüşerek toplumsal muhteviyat kazanarak uygulanmıştır.

Bölgedeki İsmailî kaleleriyle ilişkisi bulunan Şeyh Hasan, Bağdad'ın güneydoğusundaki Tıb Çayı'nın kaynağına yakın yerde bulunan Türkmenlerin yaşadığı Bayat Kalesinde ruhani lideriydi ya da beğiydi. Başında bulunduğu ve Kaleye sığmayan Türkmen topluluğunu, Rum (Anadolu) ülkesine çıkarma ve konar göçerlerinin otlak ve yaylaklardan yararlanması için Selçuklu Sultanı ile görüşmek, Şeyh Hasan için önemli bir fırsattı. Halife Nasır'ın Selçuklu Sultanı'na, sözde Anadolu'da fütuvvet örgütünü kurmaları için gönderdiği bu törensel heyette bulunmasından bazı ayrıcalıklar sağlamış olmalıdır. Açıkçası Şeyh Hasan bu siyasi ilişkilerden kazanımlarını kendi topluluğu için kullanmıştır. Selçuklu Sultanı Giyaseddin Keyhusrev (1204-1211) döneminde topluluğunun Irak ve El Cezire'de kalan bölümünü Anadolu'ya getirmiş olduğu anlaşılan Şeyh Hasan'ın; Keyhüsrev 1211 yılında ölmesi üzerine Sultanlığı ele geçiren I. İzzeddin Keykavus'a (1212-1220) karşı, Malatya çevresindeki tutuklu yıllarında dahi I. Alaaddin Keykubat'ın yanında bulunmuştur. Selçuklu yönetimine her türlü destek sağlamasına karşın, sonuçta kullanılan ve sultanların siyasetine boyun eğmek zorunda kalan Şeyh Hasan olmuş ve kendisine bağlı Bayat Türkmen grupları Anadolu'nun hemen her tarafına dağılmıştır. Kendisi de Arapgir'de Ahi örgütü ve dergâhına bağlı mürid ve muhipleri ile başbaşa kalmıştır.

IV. BÜYÜK OCAK CEMEVI

Şeyh Hasan'ın Onar Köyü'nde inşa ettirdiği Cemevi ve Zaviye'nin binası ve müştemilatının adına; Sultan Onar Cemevi ya da Büyük Ocak da denmektedir. Cem Dergisi'nde "Cemevlerinin Tarihsel Kökeni ve Mimarisi" adlı yazı dizisinde Türkiye'deki benzer Cemevlerinin mimari yapı sanatı özellikleri ve kökenini geniş bir şekilde anlatmışım. (28)

Burada sadece, Büyük Ocak meydan evinin yapısal mimari özellikleri üzerinde duracağız. Şeyh Hasan'ın 1224 yılında 12 direkli bir çadır görünümünde inşa ettirdiği Sultan Onar Cemevi, Orta-Asya Gök-Tapınakları'na benzemektedir.(29)

Büyük Ocak Tekkesi; 15x17 m²'lik boyutta, kareye yakın dikdörtgen planlı; 1,5 metrelik kalınlıkta 2,5 m. yüksekliğinde taş duvarlara bindirilmiş, yedi kat gökyüzünü ifade eden kırlangıç çatı, 12 direk üzerine kubbemsi oturtulmuş, içten çadır görünümü.. Koçbaşlı direklerin üstüne kalın Hatıl Ağaçlar atılarak birbirine tutturulmuş; Hatılların üstüne 10-20 cm. aralıklarla Kisek Ağaçlar dizilmiş; Kiseklerin üstüne aralıksız ters yönde Mertek Ağaçlar dizilmiş; Merteklerin üstüne Aruda denen kısa ağaçlar aksi istikâmette sıralanmış; bunların üstüne de Hortut dalları ile ince çubuklar düzgün sıkça serilmiş; tüm bunların üstüne de Püşürük denen özel kırmızı toprak ile kıyılmış samanın karışımından olan çamur 15-20 cm. kaplanmış; en üstte yanı Dam'da; 20 cm. kalınlığında **caşgan** denilen özel killi yağlımsı kaygan toprak dama serilmiş. Damın üstündeki toprağı yağmura yaşa karşı sıkıştırmak için zil taş da denen granitten yapılmış 50-60 cm çapında 100-120 cm. boyunda silindir şeklinde, |

oğ

denilen kaya kütlelerinin iki yanının orta noktaları oyulmuş ve ağaç dil geçen özel bir ağaçtan yapılmış aparatla iki kişinin çektığı bodur sütun durmaktadır, damda...

Yarı kubbeleştirilmiş damın tam orta yerinde taştan oyulmuş bir pencere ve duman deliği vardır. Bu delik Gök-Tapınak'larındaki **tüğünük** denen ve evin tabanında yakılan ateşin dumanlarının çıktığı deliğin aynısı olup, güneşin ışınlarını da meydana yansıtan pencere işlevini görmektedir.

Yine kubbemsi damın ortaya yakın bölümünde bütün direklerden daha kalın ve siyah; üzerinde kahve ve kızıl beneklerin olduğu **karadirek** denen ve kutsal sayılan bir ağaç direk vardır.

Karadirek Göktapınak'larda simgeleşen **kutup yıldızını** ve **varlık birliğini** sembolize eden düşünceyi anlatmaktadır.

On iki direkler

, On iki İmamı ifade etmektedir. Aynı zamanda On iki Kabilenin oturduğu gedikleri belirlemekte, on iki hizmet sahiplerini ve on iki post makamını sembolize etmekte ve daire de oturma konumlarını belirtmektedir.

Karadirek aynı zamanda **Zat-ı Mutlak'**a giden **sırat-ı müstakim'**i ifade etmektedir. Taş pencere ise; "sema'ya / göğe ağmanın", "Hakk ile hak olma"nın bir sembolüdür. Semazenler bu deliğin tam altındaki meydanda sema dönerler...

Karadirek üzerinde **çerağ taşı** vardır. Cem'den önce çerağ burdan uyandırılarak **erkân** bu törenden sonra dede tarafından yürütülür. Ayrıca Karadirek'te Şeyh Hasan'ın tunçtan miğferi asılıdır ve

çirahban

taşı olarak kullanılır. Karadirek'in dibinde ise

civher

toprağı vardır. Dede; cem törenleri için meydan evi düzenlendiğinde, Karadirek'in dibindeki koç derisi postta Anabacı ile oturarak

sercem

olarak ayn-i cemi yönetir. Her direk arasında ki 12 gedik'e de 12 kabile fertleri otururlar.

Onar Köyü'nde yıllık Görgü-Cem'lerinde önce Şeyh Hasan Türbesine bir koç tıglanır, sonra cem

icra edilir.

Büyük Ocak Tekkesi (Onar Zaviyesi)'nin giriş kapısı ve eşiği özel bir ağaçtan yapılmıştır ki neredeyse 8 asırdır; yaşa, yağmura dayanarak bugüne dek bozulmadan gelmiştir. Eşiğe üç kez niyaz edildikten sonra meydanevine / cem-evi'ne uzun bir koridordan girilir.

Zaviyenin kapı girişinden sonra kurban tıglama yeri vardır. Kurban kanı bir kanalla öndeki bahçeye akıtılmaktadır. Uzun bir koridordan sonra Meydan evine girilir. Koridorun bir yanında ise, ikrâr verme ve musahip törenleri için; Rehber gözetiminde abdest alma kurnası vardır. Bu kurna daha sonra sökülerek yerinden çıkarılmıştır.

Cemevi'nin önünde; yemek pişirme yeri, aşevi, ekmek pişirme ocağı, kiler, hamam, hela, çamaşırhane gibi odacıklar vardır. Sağ yanda iki katlı tekkeşinevi, ahir, samanlık, odunluk, misafirhane vardır. Sol yanda ise bahçe vardır...

Mimari özelliklerini betimlediğimiz Şeyh Hasan'ın Onar Köyündeki ilk evi dediğimiz ya da tarihi kayıtlarda Onar Zaviyesi olarak geçen, halk arasında ise **Büyük Ocak** denilen yapı Selçuklu'ların ilk köyde inşa edilen Aristokrat bir Türkmen Beyi'nin malikhânesi (konutu) ve dini ibadet mekânı yani (Türkmen Kocalarının toplantı yaptıkları meclis salonu) divanıdır.

http://www.alevi.org/seyh-hasan_2.html